

รายงานสรุปความรู้จากการปฏิบัติงาน
ด้านแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับปัญหาน้ำนมไม่พอเลี้ยงบุตรของมารดาหลังคลอด

นายณที น้อยเศรษฐี
แพทย์แผนไทย ศูนย์อนามัยที่ 5

บทบาทหน้าที่อย่างหนึ่งของแพทย์แผนไทยในเวชปฏิบัติ คือการดูแลและส่งเสริมสุขภาพหญิงตั้งครรภ์ และหญิงหลังคลอด การแพทย์แผนไทยได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการดูแลมารดาและทารกในระยะต่างๆ ตั้งแต่ตั้งครรภ์จนถึงคลอดและการเลี้ยงดูบุตรด้วยนมแม่เป็นอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากมีการกล่าวถึงเนื้อหา ดังกล่าวในหลายคัมภีร์ โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

หากวิเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ในบันทึกหรือคัมภีร์ต่างๆ ทั้งคัมภีร์ประถมจินดา คัมภีร์มหาโชตรัต และ คัมภีร์ฉันทศาสตร์ ที่กล่าวถึงเรื่องน้ำนมของมารดา จะพบว่ามีหลักการและวิธีการที่แพทย์ผู้ดูแลรักษาสามารถ สังเคราะห์ขึ้นมาเป็นแนวทางในการตรวจวินิจฉัย และให้การดูแลรักษามารดาหลังคลอดที่มีปัญหาเกี่ยวกับ น้ำนมไม่พอเลี้ยงบุตรได้ ทั้งนี้การกำหนดแนวทางในการตรวจวินิจฉัยและให้การดูแลรักษาจะต้องอาศัย ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทฤษฎีการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับการคลอด การเกิดน้ำนมและการหลั่งน้ำนม ดังนี้

การคลอดบุตร

ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย เมื่อหญิงมีครรภ์คลอดบุตร จะต้องสูญเสียเลือด(ธาตุน้ำ)ที่ไหลเวียนอยู่ในร่างกาย(ธาตุลม)เป็นปริมาณมากจากการคลอด โดยเลือดนี้เป็นส่วนที่ช่วยให้ร่างกายอบอุ่น(ธาตุไฟ) ดังนั้นในการคลอดบุตรจึงเป็นการสูญเสียทั้งธาตุน้ำ ธาตุลมและธาตุไฟจากร่างกาย

การเกิดและการหลั่งของน้ำนม

ระยะก่อนคลอด ถันประโยธร(เต้านม) ของหญิงจะใช้โลหิตในการสร้างน้ำนม(ธาตุน้ำ) เมื่อบุตรมีการดูดน้ำนม จะกระตุ้นให้น้ำนมไหลออกมา การดูดนมของบุตรจึงเปรียบเสมือนธาตุลมขับเคลื่อนให้น้ำนมไหลออกมา ในสตรีหลังคลอดอิทธิพลของธาตุลมและธาตุไฟจะลดลง หากมารดามีพฤติกรรมที่จะส่งผลกระทบต่ออิทธิพลของธาตุไฟหรือทำให้ธาตุลมไหลเวียนไม่สะดวก เช่น รับประทานอาหารรสเย็น พักผ่อนไม่เพียงพอ เครียด วิตกกังวล ฯลฯ จะทำให้การไหลเวียนของเลือดลมไม่สะดวกเช่นกัน ส่งผลให้ไม่มีกำลังที่จะขับน้ำนมออกหรือไม่มีการกระตุ้นการสร้างน้ำนมทำให้น้ำนมไหลออกมาน้อย

สมุฏฐานและการตรวจวินิจฉัย

สมุฏฐาน(สาเหตุ)ที่ทำให้มารดาหลังคลอดมีปัญหา น้ำนมไม่พอเลี้ยงบุตร เป็นภาวะเนื่องจากการเสียสมดุลของธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ พิการหรือแปรปรวนไปในระยะหลังคลอดบุตร ส่งผลให้ธาตุไฟ สันตปัคคี(ไฟอุ่นภายใน)หย่อน หรือทำให้ธาตุลมอัมคังคานุสารีวาทา(ลมไหลเวียนทั่วร่างกาย) พิการดังนี้

ธาตุดินพิการ มีความผิดปกติของเต้านมหรืออวัยวะอื่น คัมภีร์มหาโชตรัตกล่าวว่า ธรรมชาติสร้างให้หญิงแตกต่างจากชายตรงที่ หญิงมีอวัยวะเป็นที่ใช้สำหรับสร้างน้ำนมให้บุตรได้ดื่มกิน หากอวัยวะผิดปกติ นั่นคือปฏิกิริยาผิดปกติ เช่น หัวนมสั้น หัวนมบอด หรือจากการให้นมบุตรไม่ถูกต้องจนทำให้อวัยวะเป็นแผล หัวนมแตก ทางออกของน้ำนมมีปัญหา ธาตุลมพัดไม่สะดวก น้ำนมจึงไหลไม่สะดวก ไม่เพียงพอต่อความต้องการของบุตร

ธาตุน้ำพิการ เช่น การรับประทานอาหารรสเค็มจัด กลิ่นเหม็น หรือการไม่ได้ดื่มน้ำเพียงพอในครรภ์ครั้งก่อนหรือครรภ์ปัจจุบัน ทำให้น้ำคาวปลาซึ่งเป็นของเสียออกมาได้ไม่หมด ส่งผลให้มีของเสียไหลเวียนปริมาณมากในเลือด ทำให้ระบบไหลเวียนเลือดไม่ดี ปัจจัยการอยู่ไฟนี้มีความเชื่อว่าทำให้ความสมบูรณ์ของโลหิตในมารดามีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังอาจเกิดจากการดื่มน้ำน้อย การรับประทานอาหารที่ไม่มีน้ำเป็นส่วนประกอบหรืออาหารแห้ง การเสียเหงื่อ(เสโท) มาก ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการสร้างน้ำนม

ธาตุลมพิการ เช่น มารดาหลังคลอดให้บุตรดูดกระตุ้นน้ำมน้อยเกินไป หรือดูดผิดวิธี อีกทั้งมารดาหลังคลอดต้องดูแลบุตร ทำให้ไม่มีเวลาในการดูแลตนเอง การกลั่นอุจจาระ ปัสสาวะ อदनอน อุดอาหาร นอนหลับพักผ่อนไม่เพียงพอ หรือมีภาวะวิตกกังวล เศร้าโศกหลังคลอด ทำให้ลมในร่างกายพิการ พัดเอาน้ำนมให้ไหลออกมาลำบาก น้ำนมจึงมีไม่เพียงพอ

ธาตุไฟพิการ เช่น การที่อยู่ในที่ที่อากาศเย็นมาก การรับประทานยาหรืออาหารที่มีรสเย็นได้แก่ น้ำเย็น น้ำแข็ง ไอศกรีม น้ำมะพร้าว พัก แฝง เป็นต้น มากเกินกว่าระดับที่ธาตุไฟของบุคคลนั้นจะรับได้ ทำให้ไฟสันดับปัดคีทำงานได้น้อยลง ลมอัมคัมคันธุสาวิราตหายอน พัดเอาน้ำนมออกมาไม่พอต่อการให้นมบุตร หรือในทางกลับกัน หากมารดามีภาวะเครียด รับประทานอาหารและยารสเผ็ดร้อนมากเกินไป นอนหลับไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบให้ไฟธาตุในร่างกายมาก เผาปริมาณน้ำนมให้แห้งไปได้เช่นกัน

นอกจากสมุฏฐานดังกล่าวที่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำนมมารดาหลังคลอดแล้ว สมุฏฐานอื่นๆ เช่น อายุ ชาติกาล ประเทศ และมูลเหตุพฤติกรรม ก็มีความสัมพันธ์หรือเป็นสาเหตุให้น้ำนมไม่เพียงพอได้เช่นกัน ดังนั้นแพทย์ต้องซักประวัติตรวจร่างกายเพิ่มเติมเพื่อค้นหาสมุฏฐานการเกิดโรค เพื่อวางแผนการรักษาที่ถูกต้องและเหมาะสมกับแต่ละบุคคล